

J. Bodnár, *Ku kritike buržoáznej filozofie*,
E. Várossová, *Osobnosť E. Štúra*,
M. Topoľský, *Boj za marxistickú filozofiu za prvej ČSR u nás a úlohy dnes*,
L. Rieger, *O niektorých problémoch dialektického materializmu*,
J. Coufal, *Kauzalita, nutnosť, náhodnosť*,
V. Filkorn, *Tvorenie pojmov vo filozofii*,
P. Nemeč, *Vzťah organizmu a prostredia*,
J. Rudašová, *Prírodné vedy a niektoré otázky svetonázoru*,
E. Illeková, *Niektoré filozofické problémy teórie o vzniku druhu*,
B. Valehrach, *Učenie I. P. Pavlova — prírodovedecký základ leninskej teórie odrazu*.

Záverečné slovo predniesol akad. I. Hrušovský, za českých filozofov prehovorila prof. dr. J. Popelová. Vo svojom prejave poukázala na niektoré kladné stránky konferencie a zdôraznila, že v budúcnosti bude treba ešte viac zintenzívniť vzájomný pracovný vzťah medzi českými a slovenskými filozofmi, a to medziiným formou výmeny asistentov, aspirantov a prednášateľov. Poukázala aj na potrebu rozvinúť celoštátne diskusie o najdôležitejšej problematike dialektického materializmu, historického materializmu a dejín filozofie, najmä českej a slovenskej.

Účastníci konferencie vypracovali rezolúciu, rezolúciu českých a slovenských filozofických pracovníkov vláde Národného frontu a poslali Výzvu českých a slovenských filozofov francúzskym filozofom, v ktorej ich nabádali k boju proti ratiifikácii parížskych dohôd.

Konferencia dosiahla cieľ, ktorý si určila, a bude iste znamenať medzník v rozvoji našej filozofie.

Prinášame referáty člena korešpondenta SAV A. Siráckeho, akademika L. Szántóa ako aj výber z diskusných príspevkov, ktoré na konferencii odzneli. Referát akad. Hrušovského neuvěřňujeme, lebo bude tvoriť záverečnú kapitolu jeho práce *Filozofia a veda*. Ostatné diskusné príspevky, ktoré neuvěřňujeme, použije Filozofický ústav pre svoje interné práce, ktorých výsledky budú uverejnené.

ANDREJ SIRÁCKY

O NIEKTORÝCH OTÁZKACH IDEOLOGICKÉHO BOJA NA SLOVENSKU

X. sjazd KSČ nás opätovne upozornil na veľký význam ideológie v našom živote. Boj za socializmus, za mier, za lepší život nášho ľudu prebieha na všetkých frontoch — v politike, hospodárstve, kultúre a ideológii. Ideologický boj je iba súčasťou triedneho boja, ktorý robotnícka trieda na čele s KSČ vedie za víťazstvo socializmu v našej vlasti.

Je len samozrejmé, že v tomto boji narážame na mnohé prekážky, na rôzne ťažkosti, ktoré nesúvisia len s objektívnymi pomermi, ale ktoré — majú subjektívny charakter — sú spojené vo veľkej miere s nízkou, nedostatočnou úrovňou filozofickej práce. Príčiny týchto nedostatkov siahajú hlbšie do minulosti.

Stručne možno povedať, že naša pokroková filozofia v rokoch 1945—1948 vykazovala len slabú politicko-ideovú aktivitu a zaostávala v porovnaní s účinnosťou reakčnej kresťansko-idealistickej filozofie.

Po roku 1948 sa pokroková filozofia viacej zapájala do života a smelšie vystu-

povala proti reakčným ideologickým prúdom. No bola ešte stále zatažená zmierlivosťou, liberalizmom a neskôr podliehala detskej chorobe lavičiarstva. Situácia sa zlepšila len po roku 1950. Od poslednej filozofickej konferencie — najmä zásluhou našich mladých filozofických kádrov — sa ráznejšie pokročilo v boji za víťazstvo socialistickej ideológie, za *politickú orientáciu našej filozofie*. Napriek tomu, že naša filozofia sa jednoznačne dostala na pozície marxizmu-leninizmu, nemožno povedať, že by bola dôsledne zúčtovala so zvyškami buržoázneho myslenia (masarykizmus, separatizmus, pozitivismus, objektivismus, štefánekovská sociológia, individualizmus a pod.).

Ešte vždy nemožno tvrdiť, že by naša filozofia uspokojivo riešila teoretické otázky ľudovej demokracie a poskytovala dostatočný materiál pre propagandu, *pre ideologický boj na širokom fronte*. Príčiny nepochybne spočívajú aj v tom, že sa nezapodievame dost hlboko rozborom týchto teoretických otázok, ktoré sú také dôležité z hľadiska socialistickeho vývinu. Je tu nezaujím o *základné otázky* obdobia prechodu, otázky, ktoré sú dôležité z hľadiska výstavby socializmu a z hľadiska spojenia filozofie s prácou strany a masových organizácií.

Nesmieme zabúdať na to, že žijeme v období ostrého triedneho boja (vnútropoliticky a v zahraničí) a že časť našej inteligencie a široké masy najmä vidieckeho ľudu sú vystavené sústrednému tlaku nepriateľských, kontrarevolučných síl, ktorých triednu oporu sú rozbité živly buržoázie, kulaci a zahraničná reakcia a ktoré sa v ideológii opierajú o silné prežitky minulosti. Týmto vplyvmi sa udržujú najmä medzi odbornou inteligenciou zvyšky objektivismu, politickej neutrality, ľahostajnosti a často panuje aj neujasnenosť v zásadných politických otázkach. Na druhej strane sa u *filozofických pracovníkov javia tendencie únikovosti od súčasných problémov, vyhľadávanie tém z minulosti alebo vzdalovanie sa prevažne do abstraktných oblastí*.

Je mnoho otázok, ktoré sú z hľadiska ideologického významné a o ktorých v krátkom referáte nie je možné podať vyčerpávajúci výklad. Preto sa musím obmedziť iba na *niektoré otázky, ktoré sú zásadnej povahy*, a okrem týchto aj na také, o ktorých sme doteraz pomerne málo uvažovali. Budem sa pritom snažiť vyhnúť opakovaniu známych vecí. Pôjde mi predovšetkým o nastolenie niektorých otázok, ktorých prediskutovanie a riešenie je jedným z predpokladov úspešného ideologického boja proti nepriateľom našej ľudovej demokracie.

Príčiny, pre ktoré zaostáva práca v oblasti spoločenských vied, sú viac subjektívne ako objektívne. Možno povedať, že sa v oblasti teoretického zovšeobecnenia všetkých otázok, súvisiacich s výstavbou socializmu, prejavuje *málo tvorivosti, odvahy, hlbokkej kritiky a analýzy a sú tu aj nedostatočné konkrétne znalosti*. Filozofia je vzdialená od kypiaceho života a poskytuje málo teoretického materiálu pre ideologický front.

Dôležité je preto konštatovať, že filozofickí pracovníci ešte vždy *nedostatočne prekonali izolovanosť*, ktorá filozofiu delí od života, od politiky, od propagandy a masovej práce. V oblasti filozofie sa stále ešte javí určitý útek od politiky, od reality. To je zrejme pri rozpracúvaní niektorých otázok z dejín filozofie, pri hodnotení kultúrneho dedičstva: takýto nezdravý romantizmus a utopizmus, častý únik do minulosti a do abstraktných sfér — to je v podstate útek od socializmu, od výstavby, od politiky.

Únik od skutočnosti môže mať veľmi rozmanité podoby. No podstatné pritom je, že je to *prikrášľovanie buržoáznej minulosti, jej idylizovanie a prejav — často nevedomelý — sympatií k triedam a spoločenským silám už zaniknutým*. Je samo-

zrejme, že historickosť nemožno jednostranne odsudzovať. No ak s takouto snahou po poznaní minulosti nie je spojený aj sociálny moment a ak v popredí záujmu nie je úsilie poznať život ľudu, jeho revolučné, pokrokové tradície — tak nemožno povedať, že takáto vedecká práca sa deje v línii výstavby socializmu.

Okrem toho pri takomto všeobecnom záujme o kultúrne javy môžu sa zväčša opakovať iba známe tézy, rozbor kultúry a spoločenských javov môže mať charakter abstraktný a výskum sa môže diať na „pôde čistej filozofie“.

I takéto úsilia odvádzajú našu filozofiu od aktuálnych tém, odtŕhajú ju od života.

So záujmom o abstraktné problémy úzko súvisí aj jednostranný záujem o prírodné vedy, a to najmä vtedy, ak ide len o ich objektívnu náplň, o ich odbornosť. Je to nesprávne vtedy, keď sa súčasne zanedbáva svetonázorová, ideologická stránka a keď sa aj na tento spôsob spláca daň apolitičnosti, nestraničosti.

Úspešný boj proti únikovým tendenciám vo filozofii možno viesť len tak, keď budeme stáť pevne na pozícii marxisticko-leninskej zásadovosti, straníckosti a bojovnosti. Len vtedy, keď naša vedecká práca v oblasti historického materializmu bude spojená s úlohami výstavby socializmu, so smelým marxistickým prístupom k celej zložitej problematike terajšej etapy našej ľudovodemokratickej revolúcie. Ak spustíme zo zreteľa zásadu straníckosti a bojovnosti, tak nevyhnutne sa môže prejaviť sklon k objektivismu, k čistej filozofii, k rôznym teóriám o bezkonfliktovosti našej cesty — k nesprávnym liberalistickým tendenciám.

Pravda, zásadovosť, straníckosť a bojovnosť nesmie sa stotožňovať s dogmatizmom, vulgarizáciou a školometstvom. Dogmatický marxizmus je nie menej nebezpečný ako bezzásadový nemarxistický liberalizmus.

Dialektický prístup k zložitým problémom nášho spoločenského života, najmä ak ide o riešenie nejakej zásadnej, teoretickej otázky, musí byť nevyhnutne spojený s dôkladnou znalosťou materiálu, faktov, prameňov. Pravdivosť nejakej tézy nemá spočívať len na sile citátu, výroku, ale aj na sile argumentu, faktu. Je potrebné vedieť vystihnúť z množstva javov a znakov to, čo je hlavné, podstatné, to, čo obsahuje v sebe progresívne vývinové možnosti. Nesmie sa nové ani podceňovať, ani staré preceňovať. V boji proti rozličným buržoáznym vplyvom a tendenciám nemáme sa uspokojovať len s frázami, deklarováním ideí, citátmi, ale ťažisko musíme klást na silu argumentácie.

Tendencie únikovosti okrem obľúbených exkurzov do minulosti, k abstraktným témam, prísnej „vedeckosti“ a vyhýbania sa háklivým, horúcim témam môžu sa prejavovať aj v *tematike vedeckých prác*. Naš spoločenský život poskytuje širokú možnosť výberu tém aj pre pracovníkov historického materializmu. No výber tém môže byť aj dôkazom určitej filozofickej orientácie a politickej lúnie. Ak vychádzame z potrieb našej spoločnosti, z hlavných úloh, pred ktorými stojíme, tak je jasné, že uprednostňovať musíme *témy nové, témy politicky aktuálne, témy zasahujúce do zložitej problematiky nášho dneška*. To, pravda, neznamená, že sa tu nemôžu uplatniť aj osobné sklony a prijímať aj zdôvodnené, odlišné témy. Nejde nám o nijakú uniformitu, dogmu, schému a šablónu. Ide predovšetkým o odstránenie nezdravého anarchizmu a individualizmu. Ani vo výbere tém ani v spôsobe kolektívnej práce ani v plánovaní nejde o nijakú uniformitu a šablónu; naopak, možnosti, ktoré naše zriadenie poskytuje vedeckým pracovníkom, vedú k veľkej rozmanitosti a bohatstvu spracovaných námetov, s uplatnením osobitosti poňatia, štýlu, reči, výrazovosti atď. Ani v marxistickej filozofii nesmie sa uplatňovať suchopárnosť, schematicnosť, bezduchosť štýlu a výrazov, chudoba reči a stereotypnosť. Naša filozofia,

ako aj naše umenie, literatúra, poézia, hudba musí aj svojou formou, svojou živosťou a presvedčivosťou bojovať — milovať i nenávidieť. Socializmus, opakujem, nie je uniformita, šablóna, schéma. To je kypiaci a mnohostranne sa rozvíjajúci život. To je bohatstvo nového, hlbokého pohľadu na ľudí a veci. Aj filozofický pracovník musí sa stať majstrom vo výraze, v štýle, nesmie zanedbávať ani formu ani bohatstvo reči a musí vedieť bezpečne narábať s dialektikou.

Naši filozofickí pracovníci musia preto poznať život (nielen knihy), dôkladne a do podrobností majú sa oboznámiť s hospodárskymi, sociálnymi a kultúrnymi pomermi určitej etapy. Nielen to; musia vedieť vystihnúť tie pozitívne sily a pokrokové tendencie, ktoré z minulosti prerastajú do dneška. Nijaké naučené znalosti (citáty a výroky) nemôžu nahradiť konkrétny materiál, fakty. Iba na konkrétnom materiáli možno preverovať správnosť určitých poučiek, iba dôkladná znalosť všetkých súvislostí môže viesť k odhaleniu objektívnej zákonitosti — pravdy. A iba takýto teoretický uzáver, keď je pravdivý, môže viesť k správnej praxi, k splneniu určitej úlohy.

Zdá sa mi, že určité ťažkosti v rozvoji našej filozofie po roku 1945 spočívali aj v tom, že tradície pozitivistickej a empirickej filozofie a sociológie (Tvrдый, Král, Štefánek a iní) vyvolávali zdanie jej pokrokovosti a že z tohto dôvodu nebolo možné radikálne zúčtovanie s týmito smermi. To zapríčinilo, že diferenciacia medzi skutočne pokrokovou a zdanlivo pokrokovou filozofiou sa diala pomaly, že nebolo hneď jasnej rozdeľovacej čiary medzi marxistickou a zdanlivo pokrokovou filozofiou ani v rokoch 1948—1949. No obdobie po roku 1950 je charakteristické úsilím prekonať tieto vplyvy, osvojiť si hlbšie marxizmus-leninizmus a postaviť filozofiu do služieb nášho pracujúceho ľudu. Aj keď vznikli niektoré hodnotné diela a články, nemožno povedať, že by boli úplne prekonané buržoázne vplyvy, a okrem toho hneď sa prejavovali — ako druhá krajnosť — tendencie dogmatizmu a vulgarizácie. Nebolo správne, že sa niektoré diela a vôbec filozofické práce kritizovali ostro len v zákulisí, že sa vyzdvihovali len negatívne javy, na druhej strane oficiálne sa prinášali zväčša pochvalné, šablónovité recenzie atď. Nemožno povedať, že by filozofické diela boli hlboko a dôkladne zhodnotené a zaradené do celkových vývinových súvislostí jednak autora, jednak filozofického frontu. Je chybou, že doteraz neboli zrevidované niektoré takéto „kritiky“, spočívajúce hlavne v tom, že sa hodnota prác posudzovala množstvom a dĺžkou citátov, zisťovaním, či určité formulácie sa plne kryjú s marxistickými tézami, vzniknutými v iných historických podmienkach.

Takéto tendencie nekonkrétneho a nedialektického posudzovania prác neboli dosiaľ prekonané. Ešte stále sa stretávame so skutočnosťou, že sa v diele nehodnotí materiál, konkrétnosť, fakty, odvážny prístup k problémom atď., ale to, či niektoré formulácie „sedia“, či sa dajú pristrihnúť na určité citáty, či sa v ňom opakujú všeobecne známe veci a pod. Je jasné, že v zásadných otázkach nemožno pripustiť kompromis, ústupky, no na druhej strane treba povedať, že niektoré vytrhnuté citáty alebo výrazy nemôžu byť základnou charakteristikou diela, tvorivo rozvíjajúceho nejaký problém.

Na tento spôsob zhodnotené bolo nejedno dielo v nedávnej minulosti, šírili sa o ňom v zákulisí falošné názory, a naopak, niektoré práce eklektické, kompilačné, dogmatické, neprinášajúce nijaký nový pohľad, sa mlčky tolerovali. Takúto kritiku, aj keď možno niektoré chyby pripísať na účet objektívnym pomerom, nemožno najmä dnes považovať za serióznu vedeckú prácu. Je ľahké, napísal akad. S. L. Sobolev v moskovskej Pravde (č. 183 z 2. VII. 1954), kvalifikovať vedecké práce vo všeobecnosti ako „čierne“ alebo „biele“ a neľadať a nezdôrazňovať v nich

„elementy pozitívneho alebo negatívneho charakteru“. Vedecké výsledky alebo teórie — píše ďalej Sobolev — potrebné je rozobrať všestranne a ich rozličné prvky treba hodnotiť na rozličné spôsoby: vydeliť sa majú hodnotné zrnká pravdy, ukázať treba na kladné, progresívne tendencie a vylúčiť to, čo nie je podstatné, rozhodujúce.

Je preto potrebné, aby filozofickí pracovníci vedeli konkrétne aplikovať dialektiku. Aby vedeli zapôsobiť aj váhou vlastného argumentu a pohľadu a aby citátom podopierali svoje tézy a závery. Nebolo by však správne, keby sa aj vo filozofických prácach neoceňovali správne použité citáty a keby sa na príslušných miestach a s dôrazom neopakovali aj všeobecné, známe veci. Niekedy časté citáty, časté opakovania majú svoju funkciu: to je agitácia za určitú vec, za nejakú myšlienku, to sú formulácie bojovné a potrebné. Často opakovanie je nekompromisným obhajovaním triednosti, straníckosti, vysokej politickej aktuálnosti. To nijako neprotirečí faktu, že každý problém treba rozobrať geneticky, historicky, aby bola zrejماً dialektická súvislosť, aby sa pozorovali a hodnotili sice javy pri ich vznikaní a zanikaní, ale aby sa vedeli vyzdvihnúť tie prvky, ktoré v danej situácii, i keď sú ešte nerozvinuté, sú nositeľmi progresívnych vývinových tendencií. To je marxistické hodnotenie javu vždy z perspektívu.

Pre správne vedenie ideologického boja v tejto etape výstavby socializmu je preto potrebné osvojovať si hlbšie marxistické dialektické pristupovanie ku všetkým otázkam. Správny marxistický rozbor nejakého teoretického problému z oblasti hospodárstva, politiky a kultúry — i pokus o jeho zovšeobecnenie — má koniec koncov ukazovať cestu, ako máme ísť napred, má ukazovať nielen ako sa mení náš život, ako rastie hmotný blahobyt a kultúrna úroveň nášho ľudu, ale má tento proces aj napomáhať a poskytovať perspektívu.

Pracovník v oblasti historického materializmu, ktorý nepečuje akademickú vedu, ale chce byť bojovníkom na ideologickom fronte — musí sa naučiť odkrývať to podstatné v javoch a musí vedieť dialekticky vysvetliť aj tie najprotikladnejšie javy. Má sice vidieť široké súvislosti, a jednako musí sa naučiť z týchto súvislostí vybrať moment, prvok nielen progresívny, ale obsahujúci v sebe aj podnet pre akciu, pre účinné zasiahnutie do boja medzi triedami a musí vedieť bezpodmienečne odstrániť prvok, zdanlivo progresívny, ale obsahujúci v sebe možnosť kolísania, relativizmu, skepse.

V súvis s rozborom veľmi komplikovanej otázky, *ako treba hodnotiť správne pokrokové javy, myšlienkové prúdy minulosti, pokúsim sa ukázať, aký dôležitý nástroj je dialektika. Netreba opakovať, že marxistická dialektika nepripúšťa nijaký liberalizmus a relativizmus, že nevylučuje, ale priam predpokladá bojovnosť, straníckosť, zásadovosť.* Dialektika hovorí o „jednote protikladov“, no treba vedieť, pokiaľ je tu objektívne zistiteľná jednota protiv, rozporov a pokiaľ sa subjektívne naniesie jeden protiklad — ako protiklad ústiaci v akciu, v čin. Marxista si musí byť vedomý dočasnej jednoty protikladov a stáleho boja medzi nimi. Preto pre dialektiku v skutočnosti existuje hranica, ktorá uzatvára plané relativistické hľbanie, hranica, ktorá jasne delí pravdu od lži, vedecký fakt od idealistického výmyslu, humanitu od zločinu, svet mieru od sveta vojny atď. Táto dialektika je bojovná a nezmieriteľná voči falšovateľom vedy, voči nepriateľom pokroku, demokracie, mieru a socializmu.

Materialistická dialektika umožňuje nám určiť, aké miesto nejaká spoločenská skupina alebo jednotlivci zaujímali v súhre síl pokrokových a reakčných, aký postoj mali k otázkam dozrievajúcej sociálnej revolúcie atď. Len ten filozof a historik, ktorý pevne stojí na pozícii materialistickej dialektiky a ktorý súčasne do celej

hlbky a šírky preštudoval konkrétny materiál príslušnej doby, epochy, etapy — môže zhodnotiť správne nejaký jav minulosti. Lenin ukazuje, ako treba dialektiku použiť a chápať ako nástroj poznania aj akcie. „Nie holá negácia, nie unáhlená negácia, nie skeptická negácia — napísal Lenin vo *Filozofických zošitoch* (str. 191) — kolísanie, pochybnosť je charakteristická a podstatná v dialektike, ktorá nepochybne v sebe obsahuje element negácie, a to ako svoj najdôležitejší element — nie, ale negácia ako moment súvislosti, ako moment vývoja, s podržaním kladného, t. j. bez akéhokoľvek kolísania, bez akejkkoľvek eklektičnosti.“

Vezmime napríklad *Vedeckú syntézu, voľné združenie pokrokových vedcov, založené roku 1937, policajne zakázané roku 1940 a po oslobodení obnovené roku 1945 a zaniknuté (dobrovoľne) roku 1950*. Je nesporné, že Vedecká syntéza svojimi prednáškami, výberom osôb i tém — majúc na mysl pomery v buržoáznej republike a za tzv. slovenského štátu a pracujúc legálnymi prostriedkami — predstavovala určitú ideovú, nie bojovnú, ale jednako len opozíciu voči oficiálnemu režimu a najmä v rokoch fašistickej vlády jej činnosť bola „určitým povzbudením pre pokrokovú a protifašisticky zmýšľajúcich ľudí“. No sotva možno pripustiť, že činnosť Vedeckej syntézy bola rovnako pokroková aj v rokoch 1945—1950, keď sa u nej prejavovala vtedy už prekonaná a nepotrebná „nadstranickosť a apolitičnosť“.

Táto otázka je súčasťou širšej, všeobecnejšej otázky: ako hodnotiť určité filozofické, umelecké, literárne a vôbec ideologické názory a prejavy za buržoáznej éry a najmä za tzv. slovenského štátu?

Z marxistického hľadiska je samozrejme, že v zásadných ideových otázkach niet nijakého kompromisu. Materializmus je zásadne nepriateľský akýmkoľvek druhom a odrodám idealizmu. No ako treba hodnotiť spoločenskú úlohu niektorých nemarxistických, nematerialistických prejavov, ktoré v danej situácii na nejaký spôsob vyjadrovali nesúhlas s reakčnými silami? Je zrejme, že takto položenú otázku môžeme správne zodpovedať nielen z hľadiska rozporu materializmus-idealizmus, ale aj z hľadiska potrieb revolučného boja ľudu, z hľadiska spojencov robotníckej triedy, z hľadiska celkovej spoločensko-politickej situácie. Konkrétne: v dobe zvýšeného fašistického nebezpečenstva, v období tzv. slovenského štátu — keď strana mobilizovala do boja všetky protifašistické sily — mohli rozličné opozičné protiludácke názory a tendencie prispieť k rozduchovaniu nenávisťi k okupantom. No pri posudzovaní postoja jednotlivcov a skupín musí sa prihliadať k celkovej situácii, musí sa brať zreteľ na formy opozičného prejavu (môžu byť maskované, symbolické), na možnosti a objektívne pomery. Pritom treba sledovať aj konečný cieľ, treba brať do ohľadu i momenty predchádzajúceho politického a filozofického vývinu a nie menej je tu rozhodujúci aj ďalší vývin príslušných jednotlivcov a skupín. Len dôkladné dialektické hodnotenie umožní zistiť, či v uvedenom prípade šlo o vydelenie jednotlivcov alebo skupín z hraníc vlastnej triedy a súčasne o hľadanie východiska na strane pokrokových síl — alebo sa tu stretli síce protirečivé sily a tendencie, no stretli sa tu len v hraniciach nepodstatných rozdielov tej istej triedy a tej istej ideológie.

Napríklad pri hodnotení ideologických a literárnych prejavov z obdobia tzv. slovenského štátu, vyjadrujúcich akýsi pasívny protest proti „krvavej realite doby“, možno usudzovať, že táto literatúra vo svojich spoločensko-politických dôsledkoch budila protifašistické nálady, no na druhej strane zosilňovala v literárnej teórii tendencie formalistické a surrealistické. Dobrý dialektik ľahko postrehne, čo je tu pokrokové, čo je len pózou, čo je ústupkom dobe, v čom sa javia vplyvy starších názorov a pod.

V súvisi s týmto dotknem sa aj otázky boja proti prežitkom minulosti, proti rôznym formám buržoáznej ideológie. Nesporne medzi veľmi dôležité otázky ideologického boja patria i tieto.

Nebudem opakovať všeobecne známe veci. No jednako treba povedať niekoľko slov o povahe samých prežitkov, najmä o tých, ktoré sú najnebezpečnejšie, a o formách, v ktorých sa prejavujú.

Jednou z najnebezpečnejších foriem buržoáznych ideológií je u nás buržoázny nacionalizmus. No potrebné je zdôrazniť, že po porážke reakčnej buržoázie a buržoáznych nacionalistov sa buržoázny nacionalizmus či už vo forme ľudáckeho separatizmu alebo masarykovsko-hodžovského agrarizmu hodne pozmenil a rafinovane maskoval.

Dôležité je skúmať, v čom spočívajú ešte aj dnes materiálne, sociálne korene rôznych prežitkov, ako sa javia vo vedomí našich pracujúcich, aké podoby nadobúdajú vo vedeckej práci i v každodennom živote a napokon ako treba proti nim bojovať.

Nemožno popierať, že sa v boji proti prežitkom minulosti narobilo veľa chýb. Úroveň tohto boja vo veľkom závisela od stupňa osvojovania si znalostí marxizmu-leninizmu u našich filozofov. Nízka úroveň vedomostí z marxistickej filozofie neumožňovala dosť účinný hlboký a presvedčivý boj proti prežitkom. V období liberálnej kultúrnej politiky Novomeského a práve tak i v časoch vulgarizovania a dogmatizmu napáchalo sa tu veľa zla. Nevyhnutne sme museli prejsť etapou, keď v boji proti prežitkom minulosti sme nedostatočne rozlišovali a výrazňovali pokrokové tradície našej minulosti, keď ako buržoázny prežitok sa do haraburdia hádzali aj niektoré vzácné kultúrne dedičstvá. Mnohé pozitívne javy našich dejín sa nedoceňovali. Okrem toho, čo je ešte horšie, v našich dejinách aj v dejinách myslenia slovenského sa veľmi málo vyzdvihovali pokrokové kultúrne tradície a hodnoty, ktoré boli a sú spoločné obom našim národom — Čechom i Slovákom. Pri revidovaní kultúrneho dedičstva bude potrebné jednak splatiť daň dobe (niektoré takéto nedostatky vyplynuli objektívne nutne, z daného stupňa spoločensko-politického vývinu), jednak stotočne priznať, v čom sme robili zrejme chyby ako výsledok našej politickej a ideologickej neujasnenosti (napravo i naľavo).

Silným prežitkom minulosti na Slovensku je klerikalizmus, náboženské tmárstvo, ktoré spojené s ľudáckym nacionalizmom je nebezpečné ešte aj dnes. Je potrebné neustávať v boji proti náboženskému tmárstvu. No aj tu (ako aj inde) dôkladný vedecký výskum je teoretickým základom ideologického boja na vyššej úrovni. Vystrihať sa však musíme chýb, ktorých sme sa v boji proti náboženskému tmárstvu dopúšťali pred dvoma — troma rokmi. Zdá sa mi, že vtedy sme viedli boj z pozícií nemarxistických, skôr buržoázno-ateistických. Okrem toho bol boj málo vedený nepriamo, na platforme prírodovedeckého materializmu. Teraz tento boj stíchol a prejavov náboženského tmárstva si vážnejšie ani nevsímame. Nebol správny ani malomeštiacky radikalizmus, no nie je na mieste ani terajší liberálny postoj.

Je preto potrebné, aby naša veda a filozofia ozrejmovala dôkladne a hlboko podstatu náboženstva, ktoré siaha svojím pôvodom do prapôvodnej pospolnej spoločnosti. Je nutné odkrývať aj materiálne, sociálne korene, ako aj gnozeologické základy tohto „hluchého kvetu, rastúceho na strome živého poznania“, ako hovoril Lenin. Dôkladná znalosť pôvodu a vývinu náboženstva je potrebná aj preto, lebo tým samým sa odhaľujú aj korene všetkých rafinovaných foriem idealizmu a jeho moderných odrôd.

Nie je mojím cieľom, aby som tu opakoval známe veci o náboženskom tmárstve,

o ľudáckej ideológii, o buržoáznom nacionalizme, o sociáldemokratizme atď. Upozorniť chcem ešte na to, že doteraz sme sa málo zapodievali vplyvmi sociáldemokratizmu u nás. Bude treba preto zisťovať jeho konkrétne triedne korene i jeho špecifické formy prejavovania a odhaľovať jeho ideológiu a jej zvyšky, prejavujúce sa v úsilí o revíziu základných marxistických pojmov (triedny boj, socialistická revolúcia, diktatúra proletariátu, pomer k náboženstvu a pod.).

Niekoľko slov chcem povedať o tom, ako treba hľadať nové formy prejavovania sa buržoáznych ideológií a vôbec prežitkov. Pritom treba vyjsť zo základných zmien v našej ekonomike, v triednej štruktúre, v politike i v kultúrnej nadstavbe. Je jasné, že buržoázne a iné prežitky majú dnes len slabú materiálnu oporu a živené sú viacej zaostalosťou vedomia a zahraničnou propagandou. No treba si uvedomiť závažný fakt, že ako rozbité živly buržoázie splyvajú v jednotný reakčný front nepriateľov ľudovej demokracie, tak aj v oblasti ideológie miznú nepodstatné rozdiely medzi nimi a ideológia nadobúda jednotný ráz záškodníctva a protirevolučnosti. Vo všeobecnosti možno povedať, že čím väčší sa zužuje ekonomická a spoločenská základňa porazenej a rozbitej buržoázie, tým väčší kapitalistické a iné prežitky minulosti vzájomne splyvajú a nadobúdajú spoločný, protirevolučný, protipokrokový, protinárodný a prot ľudový ráz.

Je potrebné venovať veľkú pozornosť otázke boja proti týmto prežitkom aj preto, že vedomie nášho ľudu zaostáva za prekotnými zmenami v našom hospodárstve. V tomto prípade treba však jasne rozlišovať medzi týmito živelné sa udržujúcimi prežitkami a medzi vedomou nepriateľskou propagandou. Reakčná ideológia nacionalizmu a klerikalizmu je to, čo spája na spoločnej záujmovej platforme aj amerických imperialistov, aj bonnských revanšistov, i našu reakčnú emigráciu v zahraničí, aj rozbité reakčné živly doma.

Preto sa treba hlbšie zainteresovať o tieto otázky, aby sa mohol viesť politicky správny boj proti prežitkom a proti všetkému neblahému dedičstvu buržoázie. Netreba zdôrazňovať, že ideologický boj v tejto oblasti musí byť bezpodmienečne podriaďovaný základným úlohám budovania socializmu a zreteľom, vyplývajúcim z politiky Národného frontu.

*

Teraz sa dostávam k otázkam, ktoré sú ešte dôležitejšie ako tie, o ktorých bola reč a ktoré možno považovať za hlavné otázky, ktoré stoja pred pracovníkmi ideologického frontu.

Medzi prvoradé takéto úlohy ideologického frontu patria, ako som zdôraznil už na začiatku, teoretické otázky našej ľudovodemokratickej revolúcie a ozrejmovanie zložitého procesu formovania zmýšľania a cítenia nášho ľudu v podmienkach výstavby socializmu. Zložitost' tohto procesu nespočíva len v tom, že je potrebné na základe štúdia konkrétneho materiálu, faktov vystihnúť zákonitosť tohto procesu, ale aj v tom, že sama filozofia v tomto procese musí vystupovať ako aktívny faktor.

Čo z tohto vyplýva?

Vyplýva z toho predovšetkým to, že hlboké, teoretické zovšeobecňovanie skúseností našej národnej a demokratickej a socialistickej revolúcie, určenie charakteru rôznych vývinových etáp revolúcie u nás nestačí samo osebe, ale že je potrebné — vychádzajúc zo spojitosti teórie s praxou — tento proces aktívne v socialisticom smere riadiť a zosilňovať a pritom ešte odstraňovať všetky ideologické prekážky (prežitky), ktoré mu stoja v ceste.

Predovšetkým nás majú zaujímať teoretické otázky, súvisiace s ekonómiou, politikou a ideológiou celého prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu; zvláštnu pozornosť treba venovať tým javom v kultúrnej sfére, ktoré hatia naše napredovanie, nemáme sa báť odhaľovať konflikty a protirečenia, poukazovať treba na cestu ich prekonávania.

Toto obdobie možno vcelku charakterizovať ako etapu revolučných zmien, prebiehajúcich v oblasti politickej, hospodárskej a kultúrnej. V pozadí týchto zmien a protirečení treba zisťovať úlohu tried, pomer medzi nimi a sledovať, ako prebieha presun triednych a spoločenských síl, ako sa upevňuje postavenie našej robotníckej triedy, ako sa zosilňuje zväzok robotníctva a pracujúceho roľníctva atď. No netreba pritom zabúdať, že zákonitosti týchto procesov nemožno v úplnosti odкрыť, ak konkrétne nepoukážeme aj na silu, ktorá vedie a organizuje náš život — na úlohu KŠČ.

Je potrebné — majúc na mysli všeobecnú zákonitosť prechodného obdobia — odkrývať aj špecifické črty našej ľudovodemokratickej revolúcie. Tu nám mnoho pomôžu Leninove práce *Štát a revolúcia*, *Deti a nemoc ľavičiarstva* a iné, ako aj práce J. V. Stalina, dotýkajúce sa problémov socialistickej výstavby. Je potrebné čerpať aj z prác Kl. Gottwalda, A. Zápotockého, V. Širokého, K. Bacilka a iných. Obdobie prechodu je dlhé historické obdobie, charakterizované ostrým triednym bojom, mnohými konfliktmi a protirečeniami.

Pri rozpracúvaní teoretických otázok týchto prevratných zmien dopustili sme sa nejednej chyby. Spočívali hlavne v tom, že sme nepoznali dôkladne klasikov marxizmu-leninizmu, že sme nevnikli do hĺbky procesu revolúcie v Rusku a SSSR, že sme často mechanicky prenášali niektoré sovietske skúsenosti a poučky na naše pomery a že sme tým nevystihli práve špecifické znaky našich revolučných zmien.

Pri rozbere zásadných teoretických otázok nevenovali sme náležitú pozornosť triednej štruktúre, vzájomnému pomeru triednych síl, pomeru robotníctva a roľníctva a pracujúcej inteligencie, úlohe, ktorú tu hral stredný roľník aj kolísavá inteligencia. Často sa boj proti reakcii viedol aj ako boj proti starej inteligencii a v otázke boja proti prežitkom — ako už bola o tom reč — sa nešlo vždy správnou cestou.

Dvomi veľmi závažnými otázkami z hľadiska filozofického sme venovali malú pozornosť: otázke národnostnej, pomeru Čechov a Slovákov aj pomeru k ostatným národnostiam. Filozofia zostala tu mnoho dlžná našej propagande a agitácii.

Až na niektoré výnimky, aj to až v rokoch 1952—1954, malá pozornosť sa venovala aj otázke roľníckej, otázke spojenca robotníckej triedy v boji za socializmus. Nesledovali sme do hĺbky a šírky proces v nadstavbe, vo vedomí, súvisiaci jednak s rozkladom roľníctva ako triedy, jednak so zmenou, ktorá nastávala v súvisi s budovaním družstevníctva a získavaním malých a stredných roľníkov pre socializmus. Aká je zákonitosť tohto procesu v ľudovej demokracii? V čom spočíva konkrétne úloha nás, to znamená robotníctva a pracujúceho roľníctva v našej revolúcii? Tejto otázke a v súvisi s ňou aj úlohe KŠČ sme venovali malú pozornosť a práce z tejto problematiky alebo zostali na povrchu alebo sa viacej koncentrovali na objasnenie úlohy vynikajúcich osobností. Ešte vždy sme málo preskúmali otázku účasti ľudových nás v revolúcii, v boji proti fašizmu, v povstaní a vo výstavbe a nesledovali sme do hĺbky ani proces, ako sa masy vymaňujú z názorov a prežitkov minulosti. Aj tu bolo potrebné ďalej postupovať a skúmať povahu tohto procesu v celom rozsahu a hĺbke a v rôznych etapách našej ľudovodemokratickej revolúcie.

Z hľadiska filozofického málo pozornosti sme venovali zložitému problému

formovania socialistického povedomia nášho ľudu, otázke formovania a upevňovania socialistickej ideológie. V súvisi s týmto bolo potrebné hlbšie sa zapodievať aj otázkou vzájomného vzťahu demokratických a socialistických úloh v triednom boji proletariátu, ako aj komplexom problémov, súvisiacich s otázkou hmotnej zainteresovanosti pracujúcich, otázkou produktivity práce, otázkou socialistického vlastníctva, otázkou kolektívneho a osobného vlastníctva v našich podmienkach atď. Nazdávam sa, že bez dôkladného objasnenia týchto javov prebiehajúcich v ekonomike a v spoločenskom živote nie je možné hlbšie vysvetľovať ani otázku socialistického vlastníctva, proletárskeho internacionalizmu a iných závažných ideologických problémov (otázky medzinárodné, boj proti remilitarizácii západného Nemecka, otázka mieru a pod.).

V súvisi s týmto sa nám vynoruje ďalší problém, ktorému — okrem všeobecných fráz — sme nevenovali skoro nijakú pozornosť. To je otázka morálno-politickej jednoty nášho ľudu a vôbec otázka komunistickej výchovy a morálky. Je zrejmé, že nás neinteresuujú nijaké abstraktné etické problémy. Už Engels povedal, že marxizmus nie je nijakým moralizovaním a že my, marxisti, neodsudzujeme kapitalizmus z hľadiska morálneho. Moralizovanie je malomeštiacky predsudok. Otázky etiky majú byť podriaďované otázkam triedneho boja, ktorý vedie robotnícka trieda za svoje oslobodenie a za oslobodenie celého ľudstva. V tom spočíva najvyšší morálny zmysel ľudského myslenia a podnikania.

Je potrebné venovať sa aj otázke procesu formovania komunistickej morálky u nás a súčasne vysvetľovať, ako sa odstraňujú prežitky aj v tejto oblasti.

I to je jedna z významných úloh ideologického boja.

Rozpracovaním uvedených a ďalších otázok aj naša filozofia pomôže posilniť náš ideologický front. Je preto potrebné, aby filozofickí pracovníci v oblasti historického materializmu svojou teoretickou prácou na vyššej úrovni pomáhali účinne a bojovne plniť — okrem iných — úlohy masovej propagandy a agitácie. V tomto sa najlepšie prejaví spojitosť teórie a praxe v ideologickom boji a ukáže sa aj životnosť našej marxistickej filozofie.

LADISLAV SZÁNTÓ

O NIEKTORÝCH PROBLÉMOCH PROPAGANDY MARXIZMU-LENINIZMU

X. sjazd KSČ a pred ním aj plénum ÚV KSČ na svojom decembrovom zasadnutí roku 1953 poukázali na povážlivé nedostatky nášho ideologického života a vyslovili požiadavku prekonania týchto nedostatkov a ďalšieho prehĺbenia vedeckého, umeleckého atď. poznania prírody a spoločnosti. Splnenie tejto požiadavky, ktorá je iba ideovým obrazom a odrazom potrieb nášho hospodárskeho a spoločenského života, je totiž hlavnou podmienkou jeho ďalšieho bezpečného vývoja do socializmu.

„Keď bude naša veda celou svojou činnosťou tesne spojená s praxou socialistickej výstavby — zhrnul A. Novotný hlavné podmienky, ktoré musia pracovníci vedy splniť, aby sa veda stala nepostrádateľným tvorivým činiteľom budovania socializmu — keď budeme vedieť spájať v praktickej spolupráci starších vedeckých pracovníkov s dorastajúcou vedeckou mládežou, keď budeme vedieť o kritike a sebakritike nielen hovoriť, ale aj prakticky ju organizovať pri posudzovaní konkrétnej